

Juozo Girniaus technikos sampratos aktualumas šiuolaikinės kultūros filosofijos diskurse

JOVILĖ BAREVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Humanitarinis institutas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
El. paštas: jovile.bareviciute@hi.vgtu.lt

Straipsnyje tyrinėjama J. Girniaus pateikiama žmogaus ir technikos santykio traktuotė brandžiojo kapitalizmo ir industrinės gamybos sąlygomis, apmąstomas jos aktualumas šiuolaikinės, t. y. vėlyvojo kapitalizmo ir postindustrinės gamybos, epochos kultūriniam kontekste. Pirmojoje straipsnio dalyje aptariama moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų vieta technikos istorijoje. Antrojoje dalyje tyrinėjamas technikos ir mokslo santykis kaip tam tikra šiuolaikinė paradigma. Trečiojoje dalyje apmąstoma žmogiškojo subjekto atsakomybės svarba technikos atžvilgiu. Galiausiai prieinama išvada, kad nors technika pati savaime yra neutrali, nesaikingas ir neprotingas naudojimas ja gali sukelti globalias ekonomines ir ekologines katastrofas.

Raktažodžiai: gamyba ir vartojimas, klasikinė ir modernioji technika, šiuolaikinės informacijos ir komunikacijos priemonės, technikos pažanga, žmogiškoji atsakomybė

ĮVADAS

Apmąstant technikos aktualumą šiuolaikinėje epochoje, neišvengiamai dera pastebėti ir jos problemišumą. XXI a. gali būti apibūdinamas kaip moderniosios technikos įsigalėjimo ir šiuolaikinių technologijų iškilimo amžius, todėl modernioji technika ir šiuolaikinės technologijos gali būti įvardijamos kaip vieni svarbiausių diskutuojamų mūsų laikų temos¹ objektų. Jos keičia mūsų nūdienį gyvenamąjį pasaulį, vertybes, pasaulėžiūrą, gyvenimo stilių, kultūrą² – taigi pačią tikrovę. Todėl, remdamiesi Mariumi Povilu Šaulausku, galime sakyti, kad tiek modernioji technika, tiek ir šiuolaikinės technologijos yra įbūtinamos (Šaulauskas 1999). Jos tampa svarbios ne tiek dėl plėtos mastų ar, kitaip tariant, kiekybės, kiek dėl kokybinio pobūdžio.

Juozas Girnius veikale *Žmogaus problema technikos amžiuje* (1988), apmąstydamas technikos fenomeną, jį susieja su savojo gyvenamojo laikmečio, XX a., aktualijomis. Jis aptaria techniką dar brandžiojo kapitalizmo ir jam būdingos industrinės gamybos sąlygomis, todėl filosofo pozicija nūdienio vėlyvojo kapitalizmo ir postindustrinės gamybos epochoje gali būti vertinama kaip ambivalentiška. Viena vertus, mąstytojo požiūris į techniką pasirodo esąs ginčytinas jos pažangos XXI a. sąlygomis, kita vertus, atrodo vis dar neabejotinai aktualus, aptariant nūdienį

---

¹ Straipsnio autorė čia pasiskolina ispanų mąstytojo José Ortega'o y Gasseto esė *Mūsų laikų tema* (isp. *El tema de nuestro tiempo*) pavadinimą (žr. Ortega y Gasset, J. 1999. „Mūsų laikų tema“, in Ortega y Gasset, J. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: Vaga, 156–250).

² Sąvoka *kultūra* (lot. *cultura* – apdirbimas; ugdymas, auklėjimas, lavinimas; tobulinimas, vystymas; garbinimas) čia vartojama plačiąja prasme, t. y. siekiant nusakyti bet kokią žmogaus veiklą – tiek mokslą ir meną, tiek gamybą ir techniką, tiek tikėjimus ir religijas, tiek teisę ir moralę, tiek buitį ir bet kokius kasdienius veiksmus. Taigi kultūros sąvoka čia apima tiek mokslinę ir meninę, tiek materialiąją ir dvasinę, tiek tradicinę ir šiuolaikinę kūrybą.

technikos, žmogaus ir kultūros santykį. Tokį Girniaus pozicijos technikos atžvilgiu dviprasmiškumą galima nesunkiai paaiškinti. Filosofo gyvenamuoju laikmečiu technikos pažangos lygis gana smarkiai skyrėsi nuo dabartinio, kita vertus, technikos, žmogaus ir kultūros santykio problema, kurią jis gvildena, mūsų dienomis yra ne mažiau opi nei praėjusiame šimtmetyje.

Technikos pažangos, jos atveriamų galimybių ir keliamų grėsmių klausimu diskutuojama jau seniai – jį svarstė dar klasikinės technikos filosofijos, besiskleidžiančios XVIII–XIX a. Vokietijoje, atstovai. Šis klausimas tebėra aktualus ir šiandien – jį kelia šiuolaikinės technikos ir medijų filosofai, istorikai, sociologai, kultūrologai, menotyrininkai, priklausantys XX–XXI a. akademiniam diskursui. Dėl šios priežasties Girniaus apmąstymai moderniosios technikos tema yra verti atgarsio šiuolaikinių humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų plėtojamuose darbuose. Tiesa, ne tiek dėl pačios technikos fenomeno, kiek dėl technikos ir kultūros santykio analizės.

TECHNIKA KAIP PROBLEMA ŠIUOLAIKINĖS EPOCHOS SĄLYGOMIS

Girnius, apmąstydamas technikos daromą įtaką moderniosios epochos aktualijoms, pabrėžia, kad ji savo ženklu yra paženklinusi visą mūsų gyvenimą (Girnius 1998: 29). Jei kone visos kultūros sritys, kaip pastebi filosofas, jau XX a. yra smelkte persmelktos technikos pažangos ir techninių išradimų, tai XXI a. yra paženklintas jų *pertekliaus*, neigiamai veikiančio tiek mūsų išorinę, tiek ir vidinę aplinką bei kultūrą. Girnius itin tiksliai nusako šiuolaikinę epochą: dėl technikos pažangos daromo perversmo visose gyvenimo srityse kyla mus kamuojančios didžiosios socialinės ir politinės problemos. Ne gana to, kaip rašo filosofas, technika nulemia tiek mūsų laiko mokslinę veiklą, kuri gaivinama labiau praktinio gamtos užvaldymo, o ne teorinės tiesos pažinimo siekio, tiek ir meninę kūrybą, nūdien ribojamą techninio žvilgsnio į pasaulį apipavidalinimo (Girnius 1998: 27–28). Taigi Girniaus pateikiama išvalga atliepia mūsų mintį, kad modernioji technika ir šiuolaikinės technologijos tampa lemtingu *negatyviu* veiksmu kone visoms kultūros sritims, t. y. ir medžiaginei, ir dvasinei tikrovei.

Technikos svarba šiuolaikinėje epochoje yra kur kas didesnė nei ankstesniosiose: ne tiek dėl milžiniškų jos plėtros mastų, kiek dėl nuolat stiprėjančios galios kokybiškai keisti tikrovę. Pasak Girniaus, „<...> mūsų gyvenamąjį laiką vadiname technikos amžiaus vardu, ir vis labiau įsitikiname, kad juo toliau, juo šis vardas jam labiau dera. Todėl pagrįstai galime manyti, kad ne kitu, o šiuo vardu mūsų amžius įeis ir į istoriją“ (Girnius 1998: 28). Darbinių mašinų sukūrimas ir masinės gamybos atsiradimas ne tik iš esmės pakeičia technikos istorijos eigą, bet ir nulemia šiuolaikinę socialinę, politinę, kultūrinę ir ontologinę situaciją. Čia fiksuojamas klasikinės ir moderniosios technikos³ kokybinis skirtumas bei pastarosios nulemtas technikos istorijos lūžis.

Technikos istorijos periodai, remiantis Thomu Kingstonu Derry'u ir Trevoru Illtydu Williamsu, iki pat XIX a. pradžios vienas kitą keitė gana lėtai, nes techninių išradimų, dariusių lemtingą įtaką tuometei kultūrai, buvo nedaug. Pirmasis ir ilgiausias technikos istorijos periodas yra instrumentalizacijos tarpsnis, prasidėjęs kartu su žmonijos istorija bei primityvių darbo ir buities įrankių atsiradimu, t. y. siekiantis dar senojo akmens amžiaus – paleolito – laikus, tęsėsi iki pat pirmųjų darbinių mašinų sukūrimo feodalizmo epochoje, nusidriekiančioje kone iki XVII–XVIII amžiaus. Šiuo technikos istorijos periodu vyraujantys rankiniai įrankiai, kaip ir vėlesnės pirmosios darbinės mašinos, nulėmusios mechanizacijos tarpsnio pradžią, vis dar yra tiesiogiai priklausomos nuo žmogaus, t. y. subjektas tebedominuoja objekto atžvilgiu. Automatizacijos periodu išrandama masinė, arba serijinė, gamyba, ir mašinos pamažu perima ne tik fizines, bet ir tam tikras protines žmogaus funkcijas, todėl santykiyje *žmogus ir mašina*

³ Straipsnio autorė klasikinės technikos statusą čia suteikia neautomatinei technikai, moderniosios – automatinei ir kompiuterinei technikai.

ima dominuoti antrasis narys⁴ (Derry, Williams 1993: 3–44, 275–310, 343–363). Būtent ši technikos istorijos tarpsnį apmąsto Girnius ir, žvelgiant iš šiuolaikinės epochos perspektyvos, jį vertina kaip aukščiausią technikos pažangos tašką ir galutinį jos sklaidos etapą. XX amžių filosofas įvardija kaip „nuostabaus [technikos pažangos] tempo ir nuostabių [techninių] laimėjimų“ amžių: „Pralenkėme visas, net ir pačias utopiškiausias senųjų svajones!“ (Girnius 1998: 29). Tačiau, kaip pabrėžia Herbertas Ohlmanas, šiuolaikiniu kompiuterizacijos periodu technikos pažanga vyksta dar sparčiau, atnešdama dar išpūdingesnių techninių išradimų (Ohlman 1996: 686–758).

Šis technikos istorijos periodas yra lemtingas ne tik šiuolaikinei kultūrinei, bet ir ontologinei situacijai: kompiuteriai perima didžiąją dalį žmogaus protinių funkcijų daugelyje veiklos sričių. Taip santykyje *žmogus* ir *mašina* pirmasis narys vis mažiau yra reikalingas, o tai reiškia, kad mašina tampa žmogaus pakaitalu tiek buitinėje ir darbinėje, tiek mokslinėje ir meninėje, ir net egzistencinėje⁵ srityse. Šiuolaikiniai medijų filosofai, socialiniai mąstytojai ir kultūrologai, tokie kaip Herbertas Marcuse, Marshallas McLuhanas, Vilėmas Flusseris, Jürgenas Habermasas, Jeanas Baudrillard'as, Fredricas Jamesonas ir Johnas Tomlinsonas, savo tekstuose pabrėžia moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų daromą įtaką tikrovei. Jie, kaip ir Girnius, tą įtaką vertina kaip negatyvią ir įžvelgia tradicinės kultūros nykimo tendencijas šiuolaikinių technologijų sąlygomis (McLuhan 2003; Flusser 2000; Habermas 1971: 81–121; Baudrillard 2002: 32–59, 1987, 1996; Jameson 2002: 15–36).

TECHNIKA IR MOKSLAS KAIP ŠIUOLAIKINĖ PARADIGMA

Girnius, apmąstydamas technikos ir technikos mokslų santykį, pabrėžia šių dviejų sričių abipusiškumą – glaudžią tarpusavio sąsają. Technikos istorijai ypač svarbi Renesanso epocha, apimanti apytiksliai XIV–XVI a. laikotarpį. *Renaissance*, išvertus iš prancūzų kalbos, reiškia *atgimimą*. Būtent šioje epochoje ypač suklesti ne tik technikos, bet ir tikslieji mokslai, nuolat gausėja techninių išradimų. Nuo Renesanso pradžios sparčiai vyksta technikos mokslų raida ir, pasak Girniaus, šioje epochoje naiviai, tačiau „<...> visuotinai tikima, jog mokslo, o drauge ir technikos pažanga atvers žmonijai vartus į naują rojų: technika nuims nuo žmogaus pečių darbo naštą – padarys darbą tokį lengvą, kad jis virs žaismu; medicina laiduos ilgą amžių, o mirtį pavers lengvu ir neskausmingu peržengimu nebūtin; racialesnė socialinė santvarka užtikrins teisingą pakankamai turimų gėrybių paskirstymą; ateities valstybė visiems suteiks laisvę“ (Girnius 1998: 45). Tokie lūkesčiai yra naivūs ir trumparegiški: beatodairiškas tikėjimas technikos pažanga ir optimistinis jos vertinimas neleidžia įžvelgti galimų grėsmių pačiam žmogui ir jo kuriamai kultūrai. Jei technikos pažangą traktuosime kaip pagrindinę šiuolaikinės civilizacijos sąlygą, tai nepastebėsime fakto, kad kuo aukštesnį išsivystymo lygmenį ji pasiekia, tuo daugėja jos keliamų negatyvių veiksnių žmogui ir pasauliui. Pavyzdžiui, naivu tikėti, kad kuo sparčiau vystysis medicina, tuo daugiau ligų bus įveikta. Nors ankstesnės

⁴ Dera pastebėti, kad automatizacijos periodu mašinos ne iš karto perima protines žmogaus funkcijas – tai įvyksta palaipsniui. Remiantis būtent šiuo veiksniu, technikos istorijoje, pasak Derry'o ir Williamso, automatizacijos tarpsnis yra skirstomas į tris chronologinius etapus: dalinę, technologinių procesų ir visišką automatizaciją (Derry, Williams 1993: 275–310, 343–363).

⁵ Žmogiškosios egzistencijos ir moderniosios technikos santykį itin išsamiai apmąsto Martinas Heideggeris studijoje *Technikos klausimas* (*Die Frage nach der Technik*, 1949). Čia modernioji technika, atverianti neribotas galimybes manipuluoti gamta, vertinama vienareikšmiškai negatyviai, t. y. kaip tam tikras fenomenas, „paslepantis būties tiesą“. Dėl šios priežasties nūdieniam žmogui vis sunkiau ir sunkiau susiorientuoti nuolat kintančiame daiktų ir reiškinių pasaulyje (Žr. Heidegeris, M. 1992. „Technikos klausimas“, in Heidegeris, M. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 217–243).

žmoniją kamavusios ligos ir bus nugalėtos, tačiau nuolat atsiras naujų, ir reikalingų vaistų kūrimas gali užtrukti išstisus dešimtmečius. Taigi technikos pažanga ir mokslo vystymasis turi dvi puses – pozityviąją ir negatyviąją. Viena vertus, tai leidžia pažinti žmogiškąjį individą ir gamtą, kita vertus, atveria neribotas galimybes jais manipuluoti.

Grįžkime prie technikos ir technikos mokslų idealizavimo aptarties. Beatodairiškas tikėjimas technikos pažanga ir technikos mokslų atveriamomis galimybėmis kuria technologinę ideologiją. Technologinė ideologija – tai pasaulėvaizdis, pagrįstas idėja, kad technika ir technologijos turi savaiminę reikšmę kultūroje, todėl jos yra fundamentališos vertės tiek socialiniu, tiek ontologiniu požiūriais. Girnius, apmąstydamas moderniosios technikos ir Pirmojo pasaulinio karo santykį, jo kilmės priežastis susieja su technikos ir technikos mokslų pažangos idealizavimu bei pernelyg optimistiniu jų vertinimu. Pirmasis pasaulinis karas, pasak mąstytojo, išsižiebė ne dėl aštrių politinių, socialinių, ekonominių ar religinių pokyčių, bet būtent dėl nekritiško požiūrio į techniką. Pasaulinis, t. y. globalaus masto, karas įmanomas ne dėl tam tikros susiklosčiusios politinės situacijos, bet dėl kone neribotų techninių ir technologinių galimybių. Jos lemia sudėtingą susisaistymą, kurio konceptą pateikia Tomlinsonas veikale *Globalizacija ir kultūra* (2002). Terminas *sudėtingas susisaistymas* (angl. *complex connectivity*), kaip rašo mąstytojas, viena vertus, reiškia vis didėjantį erdvinį artumą, įgyjantį globalumo matmenų, kita vertus – šiuolaikines komunikacijos ir informacijos priemones, elektroniniais saitais nukeliančias mus anapus empirinio susisaistymo lygmens (Tomlinson 2002: 11–80).

Visi ligtoliniai karai, kaip pastebi Girnius, buvo vietinio pobūdžio, nulemti tam tikrų politinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių ar religinių aplinkybių, tuo tarpu Pirmasis pasaulinis karas – iš esmės globalus. Filosofas rašo: „Pasaulinis, visas tautas paliečiantis karas, anksčiau buvo neįmanomas. Jį įgalino tik technikos pažanga, komunikacijos priemonių išplėtojimu suvedama į santykius ir atokias tautas. Pasaulinis karas – technikos amžiaus apraiška“ (Girnius 1998: 48). Tolesniuose moderniosios technikos problemai gvildinti skirto veikalo puslapiuose Girnius priduria, kad „<...> platus komunikacijos priemonių bei ekonominių santykių tinklas kaimynais padarė visą pasaulį. Todėl dabar kiekvienas lokalinis konfliktas gali išsižiebtį pasauliniu gaisru“ (Girnius 1998: 128). Ši filosofo mintis yra itin aktuali Tomlinsono išvelgiamo šiuolaikinio sudėtingo susisaistymo, kuriam būdingas techninis modalumas ir funkcinis artumas (Tomlinson 2002: 15, 17), sąlygomis.

Girniaus pateikiama lokalumo ir globalumo santykio traktuotė, pasitelkiant konflikto pavyzdį, atliepia tai, ką šiuolaikinių informacijos ir komunikacijos priemonių sąlygomis išvelgia McLuhanas. Veikale *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai* (2003) pastarąsias mąstytojas interpretuoja kaip žmogaus kūno bei centrinės nervų sistemos ir psichinio aparato tęsinius, elektroniniu būdu sujungiančius net labiausiai nutolusius subjektus ir vietas. McLuhanas kelia tokį (ne)retorinį klausimą: „<...> ar neatrodo, kad dabar, kai visas mūsų gyvenimas virsta dvasine informacijos forma, visas Žemės rutulys, visa žmonių šeima galėtų turėti vieną sąmonę?“ (McLuhan 2003: 76). Jei, kaip tvirtina Girnius, „<...> platus komunikacijų priemonių <...> tinklas kaimynais padarė visą pasaulį“ (Girnius 1998: 128), tai atsakymas į McLuhano keliamą klausimą turėtų būti teigiamas. Kadangi, pasak Girniaus, „<...> dabar kiekvienas lokalinis konfliktas gali išsižiebtį pasauliniu gaisru“ (Girnius 1998: 128), iškyla McLuhano išvelgiamo globaliojo kaimo (angl. *global village*) galimybė. Tradicinė specializuota ir fragmentinė civilizacija su centru ir pakraščių struktūra šiuolaikinių informacijos ir komunikacijos priemonių sąlygomis, remiantis McLuhanu, patiria visų jos dalių susijungimą į organišką – globaliojo kaimo – visumą (McLuhan 2003: 103). Būtent dėl šios priežasties lokalus įvykis gali įgauti globalią reikšmę ir turėti įtakos kone visam pasauliui ar bent tam tikram žemynui.

Kaip Pirmasis pasaulinis karas, įvykęs XX a., Girniaus mąstymo perspektyvoje yra nulėmtas tuometės technikos pažangos idealizavimo, taip XXI a. kultūra yra neatsiejama nuo šiuolaikinių informacijos ir komunikacijos priemonių. Sparti technikos mokslų pažanga ir šiuolaikinės technologijos, kaip minėta, kuria technologinę ideologiją, apimančią daugelį kultūros sričių. Habermasas studijoje *Technika ir mokslas kaip „ideologija“* (*Technology and Science as „Ideology“*, 1971) techniką tiesiogiai susieja su politika: pasak jo, mūsų dienomis politika yra priklausoma nuo technikos (Habermas 1971: 82–88). Taigi modernioji technika ir šiuolaikinės technologijos yra ideologinio pobūdžio, o konkrečios politinės problemos ir kultūrinės apskritai yra susijusios su sparčia technikos mokslų plėtra. Taip šiuolaikinis technologinis-instrumentinis racionalumas galiausiai uzurpuoja tiek politiką, tiek ir visą kultūrą.

TECHNIKOS PRIGIMTIES AMBIVALENTIŠKUMAS: ŽMOGIŠKOJI GALIA IR ATSAKOMYBĖ

Tradiciskai technika suprantama kaip kultūros dalis, t. y. kaip tam tikras žmogiškosios veiklos sandas, kurio turinį sudaro tiek medžiaginė, tiek ir dvasinė gyvenimo sritys. Tačiau moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų plėtros mastai bei jų kokybinis pobūdis daro pražūtingą įtaką kultūrai. Tai reiškia, kad technika jau negali būti traktuojama kaip viena iš daugelio kultūros sričių – kur kas tiksliau būtų sakyti, kad ji yra vienas svarbiausių šiuolaikinę kultūrą formuojančių veiksmų.

Girnius, aptardamas moderniąją techniką, viena vertus, teigia, kad ji skleidžiasi kaip žmogiškosios galios, siekiančios užvaldyti gamtą, apraiška: „Technika yra jėga, kuria mes priverčiame gamtą paklusti mūsų valiai ir mums atiduoti savo vaisius“ (Girnius 1998: 206). Kita vertus, mąstytojas pabrėžia, kad „kai plėtojame tik tas technikos galimybes, kurios tarnauja gyvenimui kurti, pastaroji lieka vertingu mūsų valios įrankiu“ (Girnius 1998: 206). Todėl technikos prigimtis iš esmės yra ambivalentiška ir tiesiogiai priklausoma nuo žmogiškosios valios. Tai reiškia, kad technika pati savaime negali būti vertinama kaip tam tikra destruktivi jėga – kur kas tiksliau būtų sakyti, kad ji skleidžiasi tokia kryptimi, kokią jai suteikia pats žmogus. „Technikoje, – rašo Girnius, – <...> glūdi ir kūrimo, ir griovimo galimybės. Technikos pažanga mums <...> atskleidžia visas (kursyvas mano – J. B.) galimybes“ (Girnius 1998: 206). Taigi tik nuo paties žmogaus ir jo valios priklauso technikos daroma įtaka tikrovei. Žmogiškosios atsakomybės stoka gamtos ir gyvenamojo pasaulio atžvilgiu lemia tai, kad, pasak Girniaus, technika iškyla „demonine jėga“ ir atitrūksta nuo žmogaus, iš valdomo įrankio virstama jo viešpačiu (Girnius 1998: 206–207).

Moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų viešpatavimą žmogui ir pačiai tikrovei veikale *Tobulas nusikaltimas* (*The Perfect Crime*, 1996) vėliau pabrėžia Baudrillard'as, įžvelgdamas pastarosios nunykimą dėl naujųjų medijų⁶ įtakos ir vis labiau įsigalinčią hipertik-

⁶ Medija (angl. *media*) – priemonė; vidurys; aplinka; terpė; tarpininkas. Ši sąvoka turi dvi prasmes: siaurąja prasme ji reiškia žiniasklaidą bei masines informacijos ir komunikacijos priemones, plačiąja – mediumą (angl. *medium*), t. y. priemones ir būdus perduoti ir laikyti informaciją, tam tikrą tarpininką ar terpę tarp dviejų ar daugiau komunikacijos dalyvių. McLuhanas knygoje *Kaip suprasti medijas* bet kokias technines žmogaus raiškos formas, technologijas ir net veiklos žaliavas traktuoja kaip medijas. Tačiau, jas klasifikuojant į senąsias ir naujasias, pirmosioms paprastai priskiriami laikraščiai ir žurnalai, paštas, radijas, kinas ir televizija, o antrosioms – pasaulinis interneto tinklas bei šiuolaikinės skaitmeninės ir mikroprocesorinės technologijos. Vis dėlto tokia senųjų ir naujųjų medijų perskyra yra iš esmės problemiška, nes pastarųjų naujumas, remiantis McLuhanu, gali būti suprantamas ir kaip turinio naujumas (McLuhan 2003). Šiuo atžvilgiu senosios medijos išlieka tik todėl, kad yra skaitmeninamos ir taip įgyja tam tikrą naujosios būdingų bruožų. Taigi darant perskyrą tarp senųjų ir naujųjų medijų, pirmosioms sąlygiškai galima priskirti tas priemones ir technologijas, kurios suteikia galimybę ne tik pasyviai naudotis viešąja žiniasklaida, bet ir aktyviai ja manipuliuoti informaciniu, komerciniu ir korporaciniu lygmenimis.

rovė⁷, kurios pagrindą sudaro visa apimančių simuliacijų⁸ srautai (Baudrillard 1996). Mąstytojas pateikia šiuolaikinių informacijos, komunikacijos ir gamybos priemonių, kuriomis grindžiamos naujosios medijos, pavyzdį ir teigia, esą jos negali būti traktuojamos kaip instrumentai, kuriuos pasitelkdami politiniai autoritetai galėtų apgaudinėti plačiąsias liaudies mases. Pasak jo, šiuolaikinėje epochoje ne sąmoningi subjektai, bet pačios medijos provokuoja įvykius ir simuliuoja objektus, todėl pastarieji tampa tik operatoriais (Baudrillard 1996: 71–72) technologinėje hipertikrovėje. Tokiu atveju dera pripažinti tradiciškai suprantamos tikrovės nykimą ir konstatuoti netikrų, simuliuotų, įvykių, reiškinių ir objektų, Baudrillard'o įvardijamų simuliacijų, išsialgėjimą.

Tokie simuliacijos, kaip veikale *Komunikacijos ekstazė (L'autre par lui-même, 1987)* pabrėžia mąstytojas, neturi nei transcendencijos, nei gelmės, o tik dėl kompiuterinių operacijų besiskleidžiantį imanentinį paviršių (Baudrillard 1987: 12). Simuliacijos steigia kokybiškai kitokią – šiuolaikinę technologinę – hipertikrovę, kurioje nyksta žmogiškojo subjekto galios, o technika tampa savarankiška jėga. Dar technikos automatizacijos periodu Girnius išsialgia vėlesniajam jos raidos tarpsniui būdingas tendencijas – tai, ką nūdien konstatuoja Baudrillard'as: ne technika priklauso nuo žmogaus, bet jis pats ima jai tarnauti. Tokią XX a. situaciją Girnius įvardija kaip žmogaus sumašinėjimą, tačiau šiuolaikinės technologinės hipertikrovės sąlygomis vargu ar pakanka tokios sąvokos. Siekiant nusakyti moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų perteklių ir jų galios stiprėjimą, mūsų manymu, kur kas tinkamesnis būtų žmogaus ir tikrovės *suskaitmenėjimo* terminas. Kompiuterizacijos periodu empirinė⁹ tikrovė yra transformuojama į virtualiąją¹⁰, t. y. į skaičių kombinacijas, steigiančias tariamus įvykius, reiškinius ir vaizdus. Empirinė tikrovė egzistuoja *čia ir dabar*, tuo tarpu virtualioji yra abstrakti, neribojama nei laiko, nei erdvės socialinių-ontologinių kategorijų, todėl yra nepriklausoma nuo pirmosios. Šiuolaikinė technologinė hipertikrovė, kurios konceptą pateikia Baudrillard'as, yra virtualaus pobūdžio, taigi lanksti ir refleksiški.

Girnius, XX a. plėtodamas savąją technikos filosofiją, išreiškia nerimą dėl išlaisvintos atominės energijos ir atominių bombų sukūrimo bei kelia prielaidas, esą būtent pastarosios gali sunaikinti visą europietiškąją civilizaciją (Girnius 1998: 25–89). Nūdien toks nerimas išties turi tvirtą pagrindą, nes dauguma šiuolaikinių mąstytojų, tyrinėjančių tikrovės ir technologinės hipertikrovės santykį, išsialgia tendenciją, kad pastaroji gali „išstumti“ empirinę tikrovę. Tačiau tikrovė ir technologinė hipertikrovė egzistuoja viena greta kitos, todėl, jei atominė

⁷ Hipertikrovės terminas šiuolaikinėje filosofijoje, semiotikoje ir medijų teorijose nusako tikrovės ir iliuzijos samplaiką, kuri atsiranda itin suklestėjus suskaitmenintoms naujosios medijoms, lemtingoms šiuolaikinės technokultūros plėtrai. Hipertikrovė – tai daugybės medijų rūšių apibrėžtų ir persunktų įvykių bei patirčių visuma.

⁸ Simuliacijos (lot. *simulacrum*) – (pa)(si)rodymas; supratimas, suvokimas; nuorašas, kopija; vaizdinys; simbolis, emblema; pavidalas, forma; dvasia, siela, vėlė, šmėkla, vaiduoklis, dvigubas vaizdas (TV ekrane); paveikslas, atvaizdas; panašumas; pamėgdžiojimas, imitacija; iliuzija; šešėlis, atspindys, šešėlinis vaizdas; reprezentacija, (at)vaizdas; ženklas, žymė; prasmė; statula, skulptūra; pavyzdys. Baudrillard'o medijų filosofijoje simuliacijos apibrėžiamas kaip optinė apgaulė, sąmonės fantomas, tikrumo iliuzija, atsirandanti nepriklausomai nuo objekto ir jo požymių (žr. Baudrillard 2002).

⁹ Gr. *empeiria* – išbandymas, išmėginimas siekiant įveikti nežinojimą ir įgyti žinojimą. *Empirinis* – patirtinis, priklausomas nuo patirties.

¹⁰ Lot. *virtualis* – galimas, tariamas. Sąvoka *virtualybė* reiškia tam tikrą tariamybę, t. y. tai, kas neegzistuoja tikrovėje, bet ją simuliuoja. Virtuali tikrovė būtinai turi būti technologinio (bet nebūtinai techninio) pobūdžio, nors ji egzistavo jau žiloje senovėje. Tokios virtualios tikrovės pavyzdys gali būti platoniškoji olos siena, ant kurios regimi daiktų šešėliai, – kaip šiuolaikinio televizoriaus ekrano pirmakė.

bomba nušluotų empirinę tikrovę, tai neliktų ir technologinės hipertikrovės. Išlaisvinta atominė energija gali sunaikinti ne tik ištikus regionus, miestus, valstijas ir valstybes, bet ir žemynus ar net visą Žemės planetos paviršių – žiūrint, koks jos naudojimo mastas ir pobūdis. Šios grėsmės, kėlusios nerimą dar Girniui, yra nepelnytai pamiršamos šiandien, nuolat pabrėžiant technologinės hipertikrovės dominavimą empirinės tikrovės atžvilgiu.

Taigi būtina išskirti žmogiškosios moralinės atsakomybės svarbą ir jos augimo būtinybę šiuolaikinėje epochoje kaip tikslą išsaugoti ne tik Vakarų, bet ir visą žmonių civilizaciją. Atsakomybė yra esminė žmogiškosios būtybės charakteristika, todėl jai susilpnėjus moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų pasiekimai gali sukelti ekonomines ir ekologines krizes ar net nulemti Žemės planetos sunaikinimą.

IŠVADOS

Girniaus plėtojama technikos filosofija šiuolaikinės kultūros diskurse yra aktuali ne dėl technikos fenomeno analizės – mąstytojas tam skirtame savo veikalė jos nesiima. Ši filosofinė koncepcija aktuali sprendžiant XX–XXI a. būdingas socialines, kultūrinės ir politines problemas, kurias lemia sparti technikos pažanga. Technika gamtos, kultūros ir pačios tikrovės atžvilgiu yra neutrali, todėl jos teikiama nauda ar žala tiesiogiai priklauso nuo žmogaus veiklos. Technikos paskirtis – padėti žmogui tenkinti natūralius fiziologinius ir socialinius poreikius, tačiau netinkamai naudojama ji gali sukelti grėsmę žmogui ir jo gyvenamajam pasauliui. Ir nors žmogiškojo subjekto atsakomybė technikos atžvilgiu iškyla kaip nekvestionuotina būtinybė, šiuolaikinės kultūros tyrinėtojai pastebi akivaizdžią jos stoką.

Šiuolaikinių informacijos ir komunikacijos priemonių dėka suprekinama ne tik kultūra, bet ir pats žmogus. Žmogiškasis subjektas dėl moderniosios technikos ir šiuolaikinių technologijų daromos įtakos praranda savo savaiminę vertę, tad jo egzistencija priklauso nuo pastarųjų. Tokia situacija tampa itin problemiška ir reikalauja neatidėliotinų sprendimų. Girnius ragina atsigręžti į patį žmogų, ypač daug dėmesio skirti žmogiškajai atsakomybei kaip esminei jo charakteristikai, ir svarbiausia, saikingai bei protingai naudotis technika. Tai vienas svarbiausių filosofo pateikiamų priesakų, šiuolaikinėje epochoje ne tik neprarandantis savojo aktualumo, bet ir įgyjantis dar didesnę svarbą.

Gauta 2008 12 05
Priimta 2009 06 01

Literatūra

1. Baudrillard, J. 2002. "Consumer Society", in Baudrillard, J. *Selected Writings*, ed. by M. Poster. Stanford, California: Stanford University Press, 32–59.
2. Baudrillard, J. 1987. *L'autre par lui-même*. Paris: Éditions Galilée.
3. Baudrillard, J. 1996. *The Perfect Crime*. London–New York: Verso.
4. Coolen, T. M. T. 1987. "Philosophical Anthropology and the Problem of Responsibility in Technology", in *Technology and Responsibility*, ed. by P. T. Durbin. Wien–New York: Springer, 41–68.
5. Flusser, V. 2000. *Towards a Philosophy of Photography*. London: Reaction Books.
6. Girnius, J. 1998. *Žmogaus problema technikos amžiuje*. Vilnius: Aidai.
7. Habermas, J. 1971. "Technology and Science as 'Ideology'", in *Toward a Rational Society: Student Protest, Science, and Politics*. Boston: Beacon Press, 81–121.
8. Jameson, F. 2002. „Postmodernizmas ir vartotojų visuomenė“, in *Kultūros posūkis: rinktiniai darbai apie postmodernizmą, 1983–1998*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 15–36.
10. Derry, Th. K.; Williams, T. I. 1993. *A Short History of Technology: From the Earliest Times to A. D. 1900*. Massachusetts: Courier Dover Publications.
11. Marcuse, H. 1966. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon Press.

12. McLuhan, M. 2003. *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.
13. Ohlman, H. 1996. "Information: Timekeeping, Computing, Telecommunications and Audiovisual Technologies", in *An Encyclopedia of the History of Technology*, ed. by I. McNeil. London and New York: Routledge, 686–758.
15. Šaulauskas, M. P. 1999. „*Homo informaticus* apžavas: du prietarai, trys svajos“, prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/netleid/inf-m-13/saul1.html>
16. Tomlinson, J. 2002. *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.

JOVILĖ BAREVIČIŪTĖ

The actuality of J. Girnius' conception of technology in the discourse of contemporary philosophy of culture

Summary

The article deals with J. Girnius' interpretation of the relationship between human beings and technology. The actuality of this interpretation in the cultural context of the epoch of late capitalism and postindustrial production considered. In the first part of the article, the situation of modern equipment and contemporary technologies in the history of technology is discussed. The second part draws on the relationship between technology and science, emerging as a contemporary paradigm. In the third part, the problem of the relationship between technology and (post)industrial production is considered. The fourth part concerns the importance of human responsibility with respect to technology. The author comes to the conclusion that even if technology as such is neutral, humankind, using it unabstemiously and unreasonably, can suffer global economic and ecological catastrophes.

Key words: production and consumption, classical and modern equipment, contemporary technologies, technology progress, human responsibility